

Павленко В.В. Актуальні методи розвивального навчання / В.В. Павленко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді», 11-12 травня 2011 р. м. Житомир. – ІОД. – 2011. – С. 246- 251.

АКТУАЛЬНІ МЕТОДИ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Павленко Віта Віталіївна

Житомирський державний університет імені Івана Франка

E-mail: pavlenko-vita@meta.ua

В статье сделана попытка проанализировать вклад педагогов-психологов в развитие развивающего обучения. Выделены актуальные методы развивающего обучения.

Ключевые слова: развивающее обучение, методы развивающего обучения.

An attempt to analyse the contribution of teachers, psychologists in the development of developing education. Defining methods of developing education.

Keywords: developing teaching, developing teaching methods.

Одна з головних задач, яка стоїть перед сучасною школою на даному етапі її розвитку – озброїти учнів свідомими, міцними знаннями, які розвивають їх самостійне мислення. Школа, яка стоїть на позиції розвиваючого навчання, за останні роки робить багато для того, щоб розв'язати задачу підготовки творчо мислячих особистостей. Кожен

учитель розуміє, що навчити школярів творчо мислити – це означає забезпечити більш успішне досягнення головної мети виховання – всебічного та гармонійного розвитку особистості.

Мета статті – проаналізувати вклад видатних педагогів-психологів у розвиток розвивального навчання. Визначити актуальні методи розвивального навчання.

Як відомо, традиційне навчання, що спиралося на класно-урочну систему, склалося в XVIII – XIX сторіччях. Змінивши в нових історичних умовах індивідуальний характер навчання, збереглися головні його риси: отримані знання, дозволяють здійснювати прості види людської діяльності. На початку XX століття ускладнився характер праці, він став, переважно, інтелектуальним, що потребувало внесення певних змін у систему масової освіти. Виникло протиріччя між масовістю середньої освіти та інтелектуальним потенціалом учнів.

Термін «розвивальне навчання» належить великому швейцарському педагогу Й.Г. Песталоцці. Видатний швейцарський педагог Жан Піаже визначив, що вік від 7 до 10 років – це час становлення конкретних операцій мислення. Ми можемо задати дитині лише той зміст знань і в тій формі, яка доступна його інтелекту. Навчання будувалося на принципі доступності. В середній школі дитина відкриває знання, що потребує зовсім іншого мислення – теоретичного. Як виявилось, більшість дітей аналітичними здібностями не володіли.

Розвивальне навчання – це новий, активно-діяльнісний спосіб навчання, який враховує і використовує закономірності розвитку, пристосовується до рівня і особливостей індивідуума, у якому педагогічний вплив випереджає, стимулює і прискорює розвиток

спадкових даних особистості, дитина є повноцінним суб'єктом діяльності. Розвивальне навчання спрямоване на розвиток усієї цілісної сукупності якостей особистості і відбувається в зоні найближчого розвитку дитини [3, с. 158].

У 30- х роках психологом Л.С. Виготським була висунута ідея побудови системи навчання, що не просто спиралася б на випадкові інтелектуальні здібності дитини, а формувала б їх – «навчання повинне тягнути за собою розвиток». Вчений ввів важливе поняття про дві зони розвитку дитини. Зона актуального розвитку – це ті психічні властивості або якості, які вже сформувалися, засвоєні дитиною, і найближчого розвитку – ті властивості психіки, які ще перебувають у становленні.

Зона найближчого розвитку – це розбіжність між рівнем актуального і потенційного розвитку, якого дитина здатна досягти під керівництвом дорослих і у співробітництві з однолітками. Прогнозування й урахування зони найближчого розвитку дозволяє досягти продуктивності навчально-виховного процесу, реалізує принципи розвивального навчання [5, с.35].

Вирішальним для вдосконалення навчального процесу є правильне розуміння сутності зони найближчого розвитку: це не ті якості особистості, яких ще немає взагалі, а ті, які ще тільки утворюються, а тому особливо чутливі до педагогічних впливів. Дитина за допомогою педагога може виконувати не будь-які дії, а лише ті, до яких вона вже повною мірою готова. Педагоги повинні орієнтуватися на завтрашній день дитячого розвитку.

Слід відзначити два напрями: теорію розвивальної діяльності (О.К. Дусавицький, Л.В. Занков, Г.С. Костюк, Н.О. Менчинська); теорію

навчальної діяльності (П.Я. Гальперін, Л.В. Тализіна, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, В.Г. Рєпкін, О.М. Леонтєв).

Наукові дослідження по розвитку ідеї розвивального навчання почалися у 60-х роках під керівництвом відомих учених-психологів В.В. Давидова і Д.Б. Ельконіна. У 60-80-х роках були :

- *виявленні вікові можливості засвоєння дітьми наукових знань;*
- *визначені психологічні умови, при яких вони можуть бути задані й засвоєні в початковій школі;*
- *сформовані принципи побудови навчальних предметів на теоретичній основі (цілеспрямований розвиток на основі комплексної розвиваючої мети; системність і цілісність змісту; провідна роль теоретичних знань; навчання на високому рівні складності; просування у вивченні матеріалу швидкими темпами; усвідомлення дитиною процесу навчання; включення в процесі навчання не тільки раціональної, але й і емоційної сфери; проблематизація змісту; варіативність процесу навчання, індивідуальний підхід; робота над розвитком усіх дітей) [3, с.158];*
- *розроблені систематичні курси з 1 по 10 клас.*

Важливим фактором розвитку мислення молодших школярів є спеціальне формування їх мислительних дій, що проводиться на різноманітному навчальному матеріалі. Найбільший ефект досягається тоді, коли учні, засвоївши принцип побудови об'єктів, які є основним для певної галузі знань, оволодівають завдяки цьому способом аналізу широкого кола об'єктів. Досвід експериментального навчання, що проводилось під керівництвом учених-психологів Д.Б. Ельконіним,

В.В. Давидова свідчить про те, що вироблені на такій основі дії легко узагальнюються й переносяться в нові ситуації.

В умовах педагогічного керівництва, яке стимулює розвиток мислення, у школярів розвивається бажання вчитись. При цьому необхідно раціонально дозувати трудність навчальних задач. Ставлячи їх перед дітьми та керуючи їх розв'язуванням, потрібно враховувати індивідуальні особливості учнів. Недостатній рівень мотивації учіння значною мірою зумовлюється непереборними труднощами розв'язанні навчальних задач. Учителі повинні приділяти найбільше уваги тим учням, хто не вміє вчитися, а тому вчиться без бажання. При цьому важливо, щоб учитель не тільки враховував наявний рівень інтелектуального розвитку кожного учня, а й підвищував цей рівень.

Розвиток особистості дитини відбувається у різних видах діяльності. С.Л. Рубінштейн стверджував, що не досить визнавати розвиток людини в діяльності, треба враховувати її зворотній вплив на суб'єкта. Становлення особистості можливе лише в процесі суб'єктивно і об'єктивно значущої діяльності, тобто розвиток дитини полягає в якісній зміні її діяльності [1].

У сучасній дидактиці існують різні шляхи посилення впливу навчання на розвиток учнів. Методи навчання, способи дій з навчальним матеріалом, які постійно ускладнюються по-різному впливають на розвиток дитини. Розвиток відбуваються в різних видах діяльності, що виявляється, відповідно, в різних видах розвитку: фізичному, духовному, морально-етичному, естетичному та ін.

Яскравим прикладом ефективності системи розвивального навчання є діяльність В.О. Сухомлинського в Павлівській школі. Його система передбачала:

- постановку вчителем перспективних цілей розвитку творчих здібностей учнів;
- взаємозв'язок мовленнєвої, розумової і трудової діяльності;
- проведення уроків мислення в природі;
- систему творчих робіт з розвитку мовлення;
- стимулювання інтелектуальних та естетичних почуттів.

У праці В.О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа» наведені приклади розвивального спрямування навчального матеріалу, індивідуального підходу до розвитку особистості [4, 6].

Шлях до такого рівня навчання складний і тривалий, потребує системності й наполегливості в роботі вчителя, починаючи з самого початку навчання дитини, вміння поєднувати фактори впливу на розвиток особистості.

З 1994 року розвивальне навчання перетворюється в одну з головних альтернативних освітніх систем. За цією системою працювало декілька тисяч шкіл Росії, України, Білорусії, Казахстану, починається її освоєння в країнах Заходу – Англії, Голландії, США.

На основі принципів розвивального навчання розробляються програми, підручники з основних навчальних предметів – математики, мови, фізики, біології та ін. Розробляються навчальні посібники з

психології та методики розвивального навчання, створюється мережа регіональних центрів, які здійснюють методичну допомогу школам.

У школі розвивального навчання, при значно складнішому змісті навчального матеріалу, вчитися дитині набагато легше, ніж у традиційній. Засвоєнні знань відбувається на основі розуміння суттєвих зв'язків між явищами, які дитина встановлює у спеціалізованій пошуковій діяльності; формуються основи наукового мислення, виникають інтелектуальні й особистісні здібності, яких раніше у дитини не було. Навчання є розвивальним для всіх дітей. Труднощі, що відчувають діти з низьким рівнем інтелектуальних здібностей, поступово долаються в індивідуальній і груповій роботі. Саме в таких умовах виникає соціальне середовище, де дитина підтверджує себе як особистість, індивідуальність. Розвивальне навчання у початковій школі дає поштовх до розвитку особистості в підлітковому й старшому шкільному віці.

У початковій школі у дітей формуються нові інтелектуальні і особистісні здібності, а це потребує перегляду навчально-виховного процесу середньої ланки. Багато вчителів, що звикли до монологічних методів навчання, до цього не готові. Виникає суперечність між можливостями дітей засвоювати знання за методикою розвивального навчання і нездатністю педагога працювати в нових умовах спілкування і діяльності. Із зростанням популярності системи розвивального навчання, розпочинається підготовка педагогів по книгам і довідникам. Вчителі намагаються реалізувати новий зміст традиційними методами.

Наведені методи використовуються в практичній діяльності у тісному взаємозв'язку з іншими (див. табл. 1). Наприклад, на уроці

читання у 2 класі при вивчення оповідання вчитель, вивчивши основні педагогічні умови, вибирає в якості основних методів розповідь у поєднанні з бесідою (словесні методи). При цьому пропонується проаналізувати з дітьми малюнок з підручника (наочний метод), а в процесі бесіди залучити життєвий досвід дітей. З метою активізації пізнавальної діяльності дітей можна поставити логічне завдання: виділити із оповідання головне, суттєве, тобто вчитель застосовує не просто розповідь, а розповідь з логічним завданням. Слід визначити вид бесіди – аналітична бесіда з елементами евристики. Під час бесіди слід задавати питання на порівняння, доведення, конкретизацію. У кінці бесіди учні зможуть дати відповідь на питання, поставлене на початку уроку, тобто виділити головне в оповіданні. Робота на оповіданням завершується висновком.

Таблиця 1

Система методів розвивального навчання [2, с. 138]

Джерело отримання знань (перцептивний аспект)	Рівень проблемності (гностичний) Логічний аспект	Інформаційні методи	Евристичні методи	Дослідницькі методи
Словесні (розповідь, пояснення, бесіда, лекція, робота з книгою)	Аналіз, синтез, порівняння, конкретизація, доведення, визначення та оцінка у трьох формах:	Словесно-інформаційні (аналіз, синтез, порівняння)	Словесно-евристичні (аналіз, синтез, порівняння)	Словесно-дослідницькі (аналіз, синтез, порівняння)
Наочні (ілюстрація, демонстрація, спостереження)	індукція, дедукція, аналіз	Наочно-інформаційні (аналіз, синтез, порівняння)	Наочно-евристичні (аналіз, синтез, порівняння)	Наочно-дослідницькі (аналіз, синтез, моделювання) у формі індукції, дедукції, аналогії

Практичні (вправи, задачі, лабораторна робота практична робота, праця в майстернях, дослід)		Практично-інформаційні (аналіз, синтез, моделювання)	Практично-евристичні (аналіз, синтез, моделювання)	Практично-дослідницькі (аналіз, синтез, моделювання)
---	--	--	--	---

Сутність метода аналітичної бесіди полягає у роздільності інформації на ряд «кроків» опрацювання навчального матеріалу з висновком.

Слід зазначити, що недостатня розробленість проблеми методів у певній мірі ускладнює процес оволодіння ідеї розвивального навчання у масовій практиці. Отож, вчителю-практику для досягнення поставлених перед ним цілей немає потреби вигадувати методи, слід раціонально, ефективно використовувати методи, якими користується сучасна школа та педагогіка.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мышление в деятельности младших школьников / [под. ред. Г.С. Костюка, Г.А. Балла]. – К. : Рад. школа, 1981. – 155 с.
2. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить / В.Ф. Паламарчук. – [изд. 2 -е, перераб. и доп.]. – М. : Просвещение, 1897. – 208 с.
3. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах : [навчальний посібник] / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000.
4. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. - Т. 3. – С. 7-282.

5. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. // Укладач О.Є. Антонова. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – 104 с.
6. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа // Вибр. тв. в 5-ти томах. – Т.4. – К.: Рад. шк., 1977. – С.206-300.

Заявка

Прізвище, ім'я та по батькові	Павленко Віта Віталіївна
Вчений ступінь, вчене звання	Кандидат педагогічних наук
Назва вищого навчального закладу	Житомирський державний університет імені Івана Франка
Посада	Асистент кафедри педагогіки
Адреса, телефон	м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40
Повна назва доповіді	Актуальні методи розвивального навчання